

Interrogatie in Vlaamse Gebarentaal

Myriam Vermeerbergen

*Lessius Hogeschool Antwerpen / Katholieke Universiteit Leuven en Vlaams
GebarentaalCentrum*

Mieke Van Herreweghe

Universiteit Gent en Vlaams GebarentaalCentrum

Januari 2011

1. Inleiding

In dit artikel wordt gerapporteerd over resultaten van onderzoek over interrogatie in Vlaamse Gebarentaal (VGT). Het hier voorgestelde onderzoek, dat in hoofdzaak descriptief van aard is, is gebaseerd op de volgende data:

- gedeelten van een reeds in een eerdere fase van het onderzoek omtrent de morfo-syntactische structuur van VGT samengesteld, getranscribeerd en vertaald corpus, bestaande uit zes uur spontane taaldata –vier uur dialogen en twee uur monologen– geproduceerd door 10 volwassen (native of near-native) gebarentaalgebruikers, op het moment van de opnamen tussen 30 en 83 jaar oud.
- negen versies van hetzelfde verhaal, verteld door vijf volwassenen en vier kinderen die naar een niet-talig tekenfilmpje keken en het verhaal navertelden (tegen een dove luisteraar).

De onderzoeksresultaten werden bovendien besproken met vijf dove gebarentaalgebruikers, allen betrokken (geweest) bij taalkundig onderzoek naar en/of het onderwijzen van Vlaamse Gebarentaal¹. Deze gesprekken werden uiteraard enkel gebruikt als aanvulling bij de analyse van de videodata en niet als eerste of voornaamste bron.

2. Ja/nee-vragen

Een ja/nee-vraag verschilt voor wat betreft het **manuele** deel van de uiting niet –of niet erg veel– van een mededelende zin:

Mededelende zin: NU FILM BEGINNEN

? _____
Ja/nee-vraag: NU FILM BEGINNEN

Enkel de plaats die het pronominale wijsgebaar inneemt, kan wel eens anders zijn. Zowel in

¹ Dit artikel is een bewerking van een deel van een eerder gepubliceerd engelstalig artikel, nl. Van Herreweghe & Vermeerbergen (2006). Dat artikel kaderde in een groter project van Ulrike Zeshan rond typologisch onderzoek van vraagzinnen en negatieve zinnen in gebarentalen (Zeshan 2006).

een mededelende zin als in een ja/nee-vraag verschijnt een wijsgebaar met pronominale functie veelal aan het begin en/of aan het einde van de zin. Het verschil is dat er bij een ja/nee-vraag een duidelijke voorkeur lijkt te bestaan voor de positie aan het einde van de zin (het wijsgebaar verschijnt dan of enkel aan het eind of aan het begin **en** het eind van de zin) en dat dit niet het geval is voor een mededelende zin:

Medelende zin:

Wg3 WONEN ANTWERPEN
Hij woont in Antwerpen.

Ja/nee-vraag:

? _____
WONEN ANTWERPEN Wg3
Woont hij in Antwerpen?

Het pronominale wijsgebaar aan het einde van de ja/nee-vraag wordt vaak "aangehouden": de handvorm blijft dan enige tijd ter plaatse. In een aantal gevallen eindigt de ja/nee-vraag met een soort eenhandig "palm-op" gesture: de vingers van de vlakke hand met de palm omhoog wijzen dan in de richting van de geadresseerde; ook dit gesture wordt veelal aangehouden tot nadat de gesprekspartner met antwoorden begonnen is.

Zoals dat ook het geval blijkt te zijn voor alle of op zijn minst toch de meeste tot nog toe bestudeerde gebarentalen, worden ja/nee-vragen ook in Vlaamse Gebarentaal **niet-manueel** gemarkeerd (in de transcripties gecodeerd als "?"). Deze markering bestaat uit een combinatie van opgetrokken wenkbrauwen en een voortdurend oogcontact met de gesprekspartner.² De niet-manuele markering wordt minstens aangehouden gedurende de volledige vraagzin of gedurende de volledige vraagzin minus het topic. Heel vaak duurt de markering voort tot (relatief) lang na het beëindigen van het manuele deel van de vraag, ook als het laatste gebaar verlengd wordt. Niet zelden "vervalt" de markering pas nadat de vraag beantwoord is door de gesprekspartner.

Enkele voorbeelden van ja/nee-vragen zijn:

? _____
IN HUIS BLIJVEN Wg3
Moet zij binnen blijven?

² We hebben enkele voorbeelden gevonden van ja/nee-vragen waar de wenkbrauwen samengetrokken zijn: de ja/nee-vraag is dan min of meer gemarkeerd alsof het een vraagwoordvraag zou zijn (gecodeerd als "q"). Deze afwijkende niet-manuele markering lijkt te wijzen op twijfel, ongeloof of verbazing bij de gebaarder maar wordt ook gebruikt als de gebaarder denkt dat hij het antwoord wel al kent maar van de gesprekspartner een bevestiging verwacht. Deze markering lijkt dus een speciale pragmatische functie te hebben.

? _____
MORGEN MOEDER KOMEN
Komt moeder morgen?

t _____ t _____ ? _____
VOLGEND 31 DECEMBER / TURNHOUT FEEST / OOK GAAN-NAAR Wg2---
Volgende nieuwjaarsavond, dat feest in Turnhout, ga jij daar ook naartoe?

? _____
Wg2 NOG IETS VRAGEN Wg2-----
Wil jij nog iets anders vragen?

q _____
VOLGEND ZONDAG LOKAAL OPEN
Het lokaal is open volgende zondag, hé?

Ja/nee-vragen die de wil van de toehoorder bevragen, kunnen gebruikt worden als beleefd verzoek:

? _____
snelle hoofdknikjes _____
WILLEN DEUR DEUR-SLUITEN
Wil jij (alsjeblief) de deur sluiten.

We denken dat de snelle hoofdknikjes die de gebaren van een dergelijk beleefd verzoek vaak vergezellen, aangeven dat de gebaarder een actie (het sluiten van de deur) verwacht in plaats van een antwoord (ja, ik wil dat) maar we zijn hier niet helemaal zeker van.

Negatieve antwoorden op ja/nee-vragen bestaan dikwijls uit een combinatie van een negatief gebaar en nee-schudden met het hoofd. Een manueel gebaar voor "ja" wordt minder dikwijls gebruikt, enkel ja-knikken gebeurt wel vaak. Een positief antwoord kan echter ook bestaan uit een herhaling van één woord of een groter deel van de vraag, bijvoorbeeld:

t _____ ? _____	hoofdknik__
VERGADERING / ALLES GOED VERLOPEN	GOED-----
Is de vergadering goed verlopen?	Ja hoor.

3. Vraagwoord-vragen

Ook vraagwoord-vragen worden in Vlaamse Gebarentaal **niet-manueel** gemarkeerd. Deze markering (gecodeerd als "q") ziet eruit als volgt: de wenkbrauwen zijn samengetrokken (en verlaagd) en vaak is ook de positie van het hoofd anders (het hoofd helt naar één kant of de kin is omlaag)³. De niet-manuele markering gaat samen met de volledige zin of met de volledige zin min het topic. In tegenstelling tot bij ja/nee-vragen eindigt de markering hier in

3 In enkele zeldzame voorbeelden zijn de wenkbrauwen niet omlaag (zoals typisch voor vraagwoord-vragen) maar omhoog (zoals typisch voor een ja/nee-vraag). We weten nog niet zeker waarom dit zo is, maar we denken dat het te maken zou kunnen hebben met (zeer) sterke emoties (vb. verbazing, plezier,...).

principe onmiddellijk na het produceren van het laatste gebaar van de vraag.

Wat betreft het **manuele** deel is er in de meeste gevallen een vraaggebaar aanwezig. Dit vraaggebaar verschijnt aan het begin van de zin (maar wanneer er een topic is, **na** dit topic), aan het eind van de zin of aan het begin **en** het einde van de zin.

q_____
 WIE LESGEVEN OUDERS
 Wie geeft er les aan de ouders?

t_____ q_____
 AUTO / WAAR KOPEN WAAR
 Waar heb je die auto gekocht?

q_____
 HOND BLAFFEN WAAROM
 Waarom blaft die hond?

q_____
 HOE AFSCHAFFEN FILE HOE
 Hoe kunnen we de files afschaffen?

Hoewel dit veel minder vaak voorkomt dan in het geval van ja/nee-vragen, is het ook mogelijk om het laatste gebaar van een vraagwoord-vraag te verlengen, tenminste als dit laatste gebaar een vraaggebaar is of een wijsgebaar.

q_____
 WAAROM DOKTER VERBIEDEN WAAROM-----
 Waarom verbiedt de dokter dat?

q_____
 WAAROM DOEN-----
 Waarom doe jij dat?

Een dergelijke "verlenging" wijst hoogstwaarschijnlijk op nadruk, zeker wanneer ze samen gaat met een herhaling van de (met het vraaggebaar overeenkomstige Nederlandse) gesproken component⁴ zoals in het volgende voorbeeld:

4 Dit gebruik van gesproken componenten is zeker niet algemeen verspreid; er zijn zelfs gebaarders die dit onaanvaardbaar ("niet-(Vlaamse) Gebarentaal") vinden. Waarschijnlijk gaat dit wel of niet accepteren en gebruiken samen met het wel of niet (veel) zelf gebruiken van gesproken componenten in het algemeen.

q _____
WIE ZEGGEN WIE-----
 wie wie wie
Wie zegt dat?

Wanneer er twee vraaggebaren in de vraagzin staan, kan het zijn dat het tweede vraaggebaar "vervangen wordt" door het vraaggebaar WAT. Dit vraaggebaar wordt dan niet gebruikt met de betekenis "wat" maar eerder als een soort "algemeen vraaggebaar" (zie ook sectie 4 en sectie 7 verder in de tekst).

In het corpus konden er tenslotte ook voorbeelden gevonden worden van vraagwoord-vragen zonder vraaggebaar, bijvoorbeeld:

q _____
DRINKEN Wg2
Wat wil jij drinken?
(En niet: "Wil jij iets drinken?" want dan zou de markering voor een ja/nee-vraag gebruikt zijn)

en ook voorbeelden waar er geen vraaggebaar aanwezig is maar wel een vraagwoord (i.e. de gebaarder vormt –zonder stem– een Nederlands woord) zoals in:

q _____
 ZEGGEN Wg2
"wat" / "wat zeg jij"
Wat zeg jij?!

4. Vraaggebaren

Voor de volgende betekenissen bestaan er in Vlaamse Gebarentaal telkens één of meerdere gebaren: wie, wat, wanneer, hoeveel, waar, waarom, hoe (manner) and welke. Er zijn ook tenminste twee gebaren die "hoe gaat het" of "alles goed?" betekenen.

Foto 1: gebaar ALLES-GOED

Foto 2 en 3: gebaar HOE-IS-HET:

Vraaggebaren kunnen gecombineerd worden met een voorzetsel, bijvoorbeeld:

VAN WIE

VAN WAAR

In enkele gevallen kan de inhoudsvraag gesteld worden door eenvoudigweg gebruik te maken van een zelfstandig naamwoord-gebaar (uiteraard gecombineerd met de vereiste non-manuele markerings):

TIJD in de betekenis "wanneer"

LEEFTIJD in de betekenis "hoe oud"

GELD in de betekenis "hoeveel (geld) "

Voor wat betreft de vraaggebaren bestaat er heel wat regionale⁵ variatie. De situatie kan als volgt worden samengevat (de gebaren zelf kunnen geconsulteerd worden op <http://gebaren.ugent.be>):

⁵ De vijf regio's waar telkens één variant van Vlaamse Gebarentaal wordt gebruikt, vallen min of meer samen met de vijf provincies waaruit Vlaanderen bestaat. Deze zijn: West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen, Vlaams-Brabant, Antwerpen en Limburg.

Vraaggebaar	Antwerpen	Vlaams-Brabant	Oost-Vlaanderen	West-Vlaanderen	Limburg
'wat'	WAT-1	WAT-1	WAT-1	WAT-1	WAT-1 WAT-2
'waar'	WAAR	WAAR	WAAR	WAAR	WAAR
'hoeveel'	HOEVEEL-1	HOEVEEL-1	HOEVEEL-1	HOEVEEL-1	HOEVEEL-1 HOEVEEL-2
'wanneer'	WANNEER-1	WANNEER-1	WANNEER-1	WANNEER-1 WANNEER-2	WANNEER-3
'waarom'	WAAROM-1 WAAROM-2	WAAROM-1	WAAROM-1	WAAROM-3	WAAROM-4 WAAROM-5 (= WAAR)
'hoe'	HOE-1 HOE-2	HOE-1	HOE-1 HOE-3	HOE-4	HOE-5 HOE-6
'wie'	WIE-1 WIE-2 (frequenter)	WIE-3 WIE 4 (= WAT-1)	WIE-1 WIE-2	WIE-1	WIE-2 WIE-5 (of WELKE-1)
'welk(e)'	WAT-1 WELK(E)-1	WAT-1 WELK(E)-1	WELK(E)-1	WELK(E)-1	WELK(E)-2 WELK(E)-1

- **WAT:** Het gebaar WAT is in alle regio's dezelfde, maar in Limburg bestaat er ook nog een variant met een andere handvorm (A-hand i.p.v. Y-hand). We weten verder ook dat oudere gebaarders uit Vlaams-Brabant soms een afwijkend gebaar gebruiken, dat er als volgt uit ziet:

Foto 4: gebaar WAT-3

Dit gebaar blijkt ook door jongere gebaarders –uit diverse regio's– te worden gebruikt maar dan wel als een soort interjectie: "Wat?!"

- **WAAR:** Het gebaar WAAR is in alle regio's dezelfde.
- **HOEVEEL:** Het gebaar HOEVEEL is in alle regio's dezelfde, maar in één regio (Limburg) bestaat er nog één ander gebaar.
- **WANNEER:** In vier van de vijf regio's wordt hetzelfde gebaar WANNEER gebruikt, maar in West-Vlaanderen bestaat er naast dit "algemene gebaar", nog een ander gebaar. Limburg is de uitzondering.
- **WAAROM:** De regio's Antwerpen, Vlaams-Brabant en Oost-Vlaanderen gebruiken hetzelfde gebaar WAAROM-1 (al bestaat er in Antwerpen nog een tweede gebaar WAAROM-2). West-Vlaanderen en Limburg hebben elk een ander gebaar: WAAROM-3 en WAAROM-4. Het digitale woordenboek vermeldt voor Limburg nog een tweede gebaar dat gebruikt wordt met de betekenis "waarom". Dit ziet er hetzelfde uit als het gebaar WAAR (tenminste voor het manuele deel van het gebaar, de gesproken component is uiteraard verschillend).
- **HOE:** De regio's Antwerpen, Vlaams-Brabant en Oost-Vlaanderen gebruiken hetzelfde gebaar HOE-1, maar zowel in Antwerpen als in Oost-Vlaanderen bestaat er ook een alternatief. West-Vlaanderen heeft een eigen gebaar HOE-4 en Limburg heeft twee varianten HOE-5 en HOE-6. De twee Limburgse varianten lijken echter op elkaar, vooral de beweging is verschillend.
- **WIE:** Het plaatje voor WIE is zeer complex: het gebaar WIE-1 (geproduceerd met een 1-hand bij de mond) wordt gebruikt in Antwerpen, Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen maar in Antwerpen en in Oost-Vlaanderen is er nog een ander gebaar WIE-2, dat zeker in Antwerpen waarschijnlijk vaker gebruikt wordt. Dit WIE-2 gebaar wordt ook gebruikt door Limburgse gebaarders. In Limburg wordt verder een gebaar gebruikt dat wat de manuele productie betreft helemaal lijkt op het gebaar WELKE-1 (zie foto 5 hieronder), maar de gesproken component is "wie". Vlaams-Brabant heeft een eigen gebaar WIE-3 en daar wordt ook het gebaar WAT-1 gebruikt, maar dan met de gesproken component "wie". Dit wordt volgens onze informanten meer gebruikt dan WIE-3.
- **WELK(E):** Voor de betekenis "welke" lijkt het volgende aan de hand: in alle regio's wordt hetzelfde gebaar WELKE-1 gebruikt. Dit gebaar ziet er zo uit:

Foto 5: gebaar WELKE-1

Bij de uitvoering van dit gebaar wordt een "schuddende" beweging gemaakt. In Oost- en West-Vlaanderen bestaat er ook een variant van dit gebaar waarbij de beweging iets anders is, nl. een tweevoudige draaibeweging vanuit de pols. In Limburg bestaat er verder nog een gebaar WELKE-2. Voor Antwerpen en Vlaams-Brabant vermeldt het digitale woordenboek ook nog het gebaar WAT-1 voor de betekenis WELKE. Uit ons onderzoek blijkt inderdaad dat vooral oudere gebaarders, niet enkel in Antwerpen en Vlaams-Brabant maar ook in Oost- en West-Vlaanderen, vaak het gebaar WAT gebruiken bij het vertalen van het Nederlandse vraagwoord "welke".

Wij hadden aanvankelijk het vermoeden dat het gebaar WELKE-1 uit Nederlands met Gebaren geïmporteerd is in het lexicon van de Vlaamse Gebarentaal. Hoewel dit vermoeden werd bevestigd door vele van de door ons geraadpleegde gebaarders, zijn er toch ook tegen-argumenten. Zo is dit gebaar opgenomen in het digitale woordenboek bij de betekenis "wie" voor de regio Limburg. Het gebaar bestond dus mogelijk al voor de ontwikkeling en invoering van Nederlands met Gebaren. Twee van onze informanten, allebei mannelijk en afkomstig uit de regio Antwerpen, beweren ook dat het hierboven afgebeelde gebaar altijd al heeft bestaan in de mannelijke Antwerpse gebarentaalvariant. Het is dus mogelijk dat het gebaar beperkt gebruikt werd in Limburg en in de mannelijke Antwerpse variant, dan werd overgenomen in Nederlands met Gebaren (NmG) en zich daarna via NmG verspreid heeft over het volledige taalgebied.

In elk geval: Vlaamse Gebarentaal lijkt te evolueren van een situatie waarin hetzelfde gebaar, met name WAT-1

Foto 6: gebaar WAT-1

gebruikt wordt voor verschillende betekenissen naar een situatie waarin elk vraaggebaar slechts één betekenis kent.⁶

5. Vraag-antwoord sequenties

In enkele van de eerste publicaties over de structuur van Amerikaanse Gebarentaal wordt gesteld dat Amerikaanse gebaarders vaak gebruik maken van "retorische vragen" (bijvoorbeeld Baker-Shenk, 1983). Hiermee bedoelt men dat gebaarders vaak een vraag stellen en daar dan onmiddellijk zelf het antwoord op geven.

Omdat de term "retorische vraag" op verschillende manieren gebruikt wordt en daardoor voor verwarring kan zorgen, gebruiken we hier de term **vraag-antwoord sequentie**. Het gaat dus om de combinatie van een vraag die onmiddellijk gevolgd wordt door het antwoord en waarbij zowel de vraag als het antwoord geproduceerd worden door dezelfde gebaarder.

In eerdere publicaties over Vlaamse Gebarentaal werd telkens een specifieke vorm van vraag-antwoord sequenties besproken: de "vraaggebaarconstructie". In Vermeerbergen (1997, 71) staan de volgende twee voorbeelden:

? _____
MOEDER KOPEN WAT / HANDTAS
Mijn moeder kocht een handtas! of: Een handtas kocht mijn moeder.

? _____
IK NEMEN PARAPLU WAAROM / REGEN
Ik neem een paraplu omdat het regent! of: Omdat het regent, neem ik een paraplu.

Verder staat er:

⁶ In de vroegere Antwerpse meisjesschool (die in de jaren zeventig fusioneerde met de jongensschool) zou er eveneens een soort "algemeen vraaggebaar" bestaan hebben. Het gebaar dat momenteel in heel Vlaanderen wordt gebruikt met de betekenis "waar" zou in de school zijn gebruikt met tenminste de volgende betekenissen: "wie", "wat", "wanneer", "hoeveel" en "waar".

Vraaggebaarconstructies bestaan uit twee delen; het eerste deel van de constructie eindigt met een vraaggebaar (WIE, WAT, WAAROM, ...), het tweede deel van de constructie geeft het antwoord op de vraag die door het vraaggebaar wordt gesteld. Het vraaggebaar wordt op een niet-manuele manier gemarkeerd: de wenkbrauwen gaan omhoog. Na de productie van het vraaggebaar is er meestal een korte pauze.

Vraaggebaar-constructies worden meestal gebruikt om het tweede deel van de constructie (het "antwoord") te beklemtonen. Het eerste voorbeeld hierboven komt bijvoorbeeld uit een tekst waarin een gebaarder vertelt dat haar moeder op reis was in een land waar de lederwaren heel erg goedkoop waren. Er waren prachtige lederen jassen te koop voor maar heel weinig geld en bijna iedereen van de groep kocht één of meerder jassen. Haar moeder kocht geen jas, maar een "simpele" handtas. Om te beklemtonen dat de gebaarder dit vreemd vindt, gebruikt ze de vraaggebaar-constructie.

We willen hier even benadrukken dat de vraaggebaarconstructie een specifieke vorm is van een vraag-antwoord sequentie. Bij de vraaggebaarconstructie eindigt het eerste deel van de constructie met een vraaggebaar en wordt enkel het vraaggebaar gemarkeerd door de wenkbrauwen op te trekken. Het tweede deel van de constructie, het antwoord op de vraag, wordt benadrukt. Voor VGT volgen we de analyse van Wilbur (1994, 1996) die stelt dat deze constructie één enkele zin vormt (cfr. Vermeerbergen, 1996).

Er zijn in VGT behalve de vraaggebaarconstructie dus nog andere vormen van vraag-antwoord sequenties. We bespreken hier enkele voorbeelden:

? _____
VOORWAARDE Wg(jij) LESGEVEN WAT / TEN-EERSTE FIJN GEBAREN TEN-
EERSTE / TEN-TWEEDE (...)
Wat zijn de voorwaarden om les te (kunnen) geven? Ten eerste, (zeer) goed gebaren,
ten tweede....

In het voorbeeld hierboven is het vraag-gedeelte van de vraag-antwoord sequentie ook gemarkeerd met wenkbrauwen op, maar de markering start meteen bij het begin van de vraag. Ook bij het volgende voorbeeld start de niet-manuele markering meteen bij het begin van de zin:

?/q _____
VLAAMS GEBARENTAALCENTRUM WORKSHOP ORGANISEREN WAAR /
ANTWERPEN
Het Vlaams GebarentaalCentrum organiseert een/de workshop in Antwerpen.

Over dit voorbeeld zijn de meningen van informanten echter verdeeld: sommige informanten zouden het vraag-gedeelte van deze sequentie markeren met wenkbrauwen op, andere met wenkbrauwen samengetrokken.

Bij het volgende voorbeeld lijken de twee markeringen mogelijk, maar bij een markering met wenkbrauwen samengetrokken, is er een pauze of wijziging in intonatie onmiddellijk voor het vraaggebaar WAAROM:

? _____

GISTEREN PETER VAKANTIE WAAROM / WIJ-TWEE ZOEKEN FIETS NIEUW

q _____

GISTEREN PETER VAKANTIE / WAAROM / WIJ-TWEE ZOEKEN FIETS NIEUW
Gisteren had/nam Peter vakantie omdat wij (samen) een nieuwe fiets gingen zoeken (kopen).

Bij dit laatste voorbeeld zou je kunnen zeggen dat de sequentie in feite uit drie delen bestaat: mededelende zin – vraag (= WAAROM) – antwoord op de vraag. Dit is ook zo voor de volgende twee voorbeelden:

(Wij gingen naar het Ministerie van Onderwijs)

(?) _____

(...) SAMEN BESPREKEN / OVER WAT / PROBLEEM VAN TOLK^UUR
Samen bespraken we het probleem van de tolkuren.
(Niet-manuele markering niet duidelijk / weinig uitgesproken)

? _____

(...) TAFEL TWEE MENSEN ZITTEN/ Wg (die 2 mensen) WAT / PAPIER NOTEREN
Daar is een tafel waar twee mensen zitten. Zij nemen nota's.

Als we de drie voorbeelden met de structuur "mededelende zin – vraag – antwoord" vergelijken, dan zien we verschillen in niet-manuele markering. Bij het eerste voorbeeld is het vraaggebaar gemarkeerd met samengetrokken wenkbrauwen, bij het tweede voorbeeld is de markering niet duidelijk en mogelijk zelfs afwezig en bij het derde voorbeeld bestaat de markering uit wenkbrauwen op.

Waarschijnlijk is er een verband tussen uitingen als:

q _____

GISTEREN IK ERG ONGERUST // WAAROM // MAN ERG LAAT THUIS
Ik was gisteren erg ongerust omdat mijn man erg laat thuis kwam.

en:

GISTEREN IK ERG ONGERUST OMDAT MAN ERG LAAT THUIS
Ik was gisteren erg ongerust omdat mijn man erg laat thuis kwam.

Deze laatste zin is een complexe zin bestaande uit een hoofdzin en een bijzin van reden. Het is goed mogelijk dat de tweede zin, de complexe zin, ontstaan is uit de constructie met WAAROM als korte vraag in een vraag-antwoord sequentie.

Bij de volgende voorbeelden valt de negatie op. Door het toevoegen van deze niet-manuele negatie krijg je als het ware de betekenis "Weet je niet wat/waar?".

kin op _____
 ^{neg} _____
WIJ GEVEN WAT / GELD ^BIJDRAGE
We geven (jou) een vergoeding.

^{^^} _____
 ^{neg} _____
IK SCHOOL / ANTWERPEN IK
Ik ging naar school in Antwerpen

Bij alle voorbeelden hierboven staat het vraaggebaar steeds aan het eind van de vraag. Dit is niet zo bij het volgende voorbeeld:

q _____ ^{^^} _____
WANNEER BEGINNEN // VOLGENDE OKTOBER TWEDE WEEK
^{^^} _____
AF // PAASVAKANTIE VOORDIEN Wg
De cursussen beginnen in de tweede week van oktober en eindigen voor de Paasvakantie.

Bij dit voorbeeld valt ook op dat de vraag begint met een markering voor een vraagwoordvraag (i.e. wenkbrouwen samengetrokken), maar dat tijdens het gebaren van BEGINNEN de wenkbrouwen omhoog zijn. Mogelijk heeft dit te maken met topic-markering. Het gebaar AF is eveneens gemarkeerd met wenkbrouwen op. Ook al omdat AF niet gecombineerd wordt met een vraaggebaar (WANNEER) doet dit denken aan een topic met topicmarkering.

Omtrent vraag-antwoord sequenties in Vlaamse Gebarentaal is er nog nauwelijks onderzoek gevoerd. Een belangrijke vraag voor toekomstig onderzoek is of er een bepaalde reden is voor de verschillende niet-manuele markeringen dan wel of dit eerder willekeurig is. Ook de verschillende functies van deze constructies zijn nog niet voldoende duidelijk. En dan is er natuurlijk de vraag naar het verband tussen topics en (een aantal van de) vraag-antwoord sequenties.

6. Meervoudige vraagwoord-vragen

Vragen met meer dan één vraaggebaar lijken niet erg veel voor te komen in Vlaamse Gebarentaal.⁷ Een voorbeeld (geproduceerd tijdens een overleg met informanten en niet afkomstig uit de video-opnamen) van een dergelijke meervoudige vraagwoord-vraag is:

t _____ q _____

⁷ Volgens één van de bij het in sectie 1 vermeld overleg betrokken informanten (het betreft hier een native signer die werkt aan lexicaal gebarentaalonderzoek) zouden meervoudige vraagwoord-vragen (oorspronkelijk?) niet gebruikt worden in Vlaamse Gebarentaal maar het resultaat zijn van beïnvloeding door het Nederlands. Of het dan gaat om een invloed op individuele gebaarders of om een invloed op de Vlaamse Gebarentaal is niet duidelijk.

VOLGEND VAKANTIE/ GAAN-NAAR WAAR SAMEN WIE Wg2
Naar waar en met wie ga je volgende keer op vakantie?

Bij gebrek aan voorbeelden in onze data hebben wij voorlopig maar weinig kennis over deze vragen en weten wij bijvoorbeeld nog niet welke vraaggebaren gecombineerd kunnen worden met andere en welke niet.

7. Een vraagpartikel voor Vlaamse Gebarentaal?

Een **vraagpartikel** is een woord of gebaar dat aanduidt dat de zin een vraag is maar dat geen semantische betekenis heeft. Op het eerste zicht lijken er twee mogelijke kandidaat-vraagpartikelen in VGT. Kandidaat nummer 1 betreft een gesture dat bestaat uit het "in de lucht tekenen van een vraagteken" na een ja/nee-vraag. Kandidaat nummer twee is het vraaggebaar WAT.

Eén van de informanten die deelnam aan de opnamen van spontaan gebarentaalgebruik eindigt een ja/nee-vraag soms met een soort in de lucht tekenen van een vraagteken. In onze videodata vonden we slechts één voorbeeld van dit gebruik van een vraagteken dat door een andere informant werd geproduceerd:

? _____ neg _____
MAAR KAN VINDEN WERK / VRAAGTEKEN / GELOOF-NIET IK
Of je dan werk kan vinden? Dat vraag ik me af. Ik denk het niet.

Wij hebben het gebruik van dit vraagteken besproken met informanten en zij bevestigen het gebruik ervan in Vlaamse Gebarentaal. De betekenis van dit gesture zou zijn: "Dat vraag ik me toch echt wel af" m.a.w. het gebruik ervan lijkt verbonden met het uitdrukken van twijfel. Deze interpretatie wordt bevestigd door het bovenstaande voorbeeld waar de vraag gevolgd wordt door: "Dat denk ik niet. " Het blijkt hier niet te gaan om een vraagpartikel. Dit kan ook worden afgeleid uit het feit dat - in tegenstelling tot wat het geval is bij een echt vraagpartikel- dit vraagteken niet met de eigenlijke vraag in éénzelfde prosodische eenheid verschijnt.

Daarnaast zou dit vraaggebaar WAT

Foto 6 (herhaald): gebaar WAT-1

een mogelijke kandidaat kunnen zijn voor de status van vraagpartikel. Zoals blijkt uit het volgende voorbeeld kan dit gebaar verschijnen aan het eind van een vraag waarin al een ander vraaggebaar staat:

? _____
WANNEER Wg2 GAAN WAT
Wanneer ga jij?

Het is mogelijk om het gebaar WAT in deze voorbeelden te zien als ontdaan van zijn oorspronkelijke lexicale betekenis en als een gebaar dat enkel/in hoofdzaak aanduidt dat deze zin inderdaad een vraagzin is. In dit geval zou de term "vraagpartikel" gepast zijn. Er zijn echter ook aanwijzingen dat dit gebaar kan fungeren/gefungeerd heeft als een "algemeen vraaggebaar" i.e. als een vraaggebaar dat verschillende interrogatieve betekenissen kan dragen. In bovenstaande voorbeelden kan WAT o.i. dus ook gezien worden als een "herhaling" van (de betekenis van) het vraagwoord aan het begin van de zin. Het is natuurlijk ook mogelijk dat wat een algemeen vraaggebaar was, nu een vraagpartikel aan het worden is.

We dienen hier te benadrukken dat het aantal voorbeelden van dergelijke zinnen met WAT aan het eind in onze data niet erg groot is. Bovendien blijkt het gebruik van het vraaggebaar WAT in plaats van een meer specifiek vraaggebaar veelal gemarkeerd: door het gebruik ervan lijkt de gebaarder te willen aangeven echt een antwoord te willen. Ook de relatieve zeldzaamheid en het gemarkeerd zijn pleiten tegen een interpretatie van WAT als vraagpartikel. Verder onderzoek zal hier uitsluitsel moeten geven.

8. Negatieve vragen

Vlaamse Gebarentaal laat toe een vraag en een negatie te combineren. In volgende twee voorbeelden wordt een vraagwoord-vraag gecombineerd met een negatie:

q _____
 neg _____
WAAROM KUNNEN+NIET KOMEN Wg2
Waarom kan jij niet komen?

q _____
 neg _____
WANNEER KOMEN
Wanneer (of: welke dag) kom jij niet?

Zoals uit deze voorbeelden blijkt, kan er een negatief gebaar aanwezig zijn maar hoeft dit niet.

In bijna alle voorbeelden uit de videodata vergezelt de niet-manuele markering voor de vraagwoord-vraag alle gebaren uit de zin (i.e. alle gebaren minus het topic) en begint het nee-schudden na het vraaggebaar. (Er zijn geen voorbeelden van negatieve vraagwoord-vragen met een vraaggebaar (enkel) aan het eind van de zin maar dit betekent uiteraard niet dat dit niet mogelijk zou zijn. Meer onderzoek is hier nodig).

Er bestaan ook negatieve ja/nee-vragen:

? _____
 neg _____
WILLEN ZEGGEN NU NIETS BELGISCH TRAINER NU NIETS "palmen-op"
Betekent dat dat er nu geen Belgische trainer is?

? _____
neg _____
KOMEN Wg2-----
Kom jij niet?

Ook dit type negatieve vragen vraagt meer onderzoek. Op dit moment zijn we geneigd te stellen dat negatieve ja/nee-vragen even neutraal zijn als positieve ja/nee-vragen.

Bibliografie

- Ahlgren, I., Bergman, B. & Brennan, M. (eds.). (1994). *Perspectives on Sign Language Structure. Papers from the Fifth International Symposium on Sign Language Research. Volume 1*. Durham: ISLA.
- Baker-Shenk, C. (1983) *A Microanalysis of the Nonmanual Components of Questions in American Sign Language*. Doctoral Dissertation, University of California, Berkeley.
- Bellugi, U. & Fisher, S. (1972). A Comparison of Sign Language and Spoken Language: Rate and Grammatical Mechanisms, *Cognition 1*, 173-200.

- Coerts, J. (1992). *Nonmanual grammatical markers. An analysis of interrogatives, negations and topicalisations in sign language of the Netherlands*, Doctoral Dissertation, University of Amsterdam.
- Coerts, J. (1990). The analysis of interrogatives and negations in SLN. In: Prillwitz, Siegmund / Vollhaber, Tomas (eds), *Current trends in European Sign Language Research*. Proceedings of the 3rd European Congress on Sign Language Research, Hamburg July 26-29, 1989. (International Studies on Sign Language and Communication of the Deaf; 9), Hamburg : Signum: 265-278.
- Deuchar M. (1984). *British Sign Language*, London: Routledge & Kegan Paul.
- De Weerd, K., Vanhecke, E., Van Herreweghe, M. & Vermeerbergen, M. (2003), *Op (Onder)zoek naar de Vlaamse Gebarenschat*, Gent: Cultuur voor Doven vzw.
- Isenhath, J.O. (1990). *The Linguistics of American Sign Language*, Jefferson, North Carolina and London: McFarland & Co., Inc., Publishers.
- Schermer, T., Fortgens, C., Harder, R. & de Nobel, E. (1991). *De Nederlandse gebarentaal*, Amsterdam: Nederlandse Stichting voor het Dove en Slechthorende Kind / Twello: Van Tricht Uitgeverij.
- Sutton-Spence, R. & Woll, B. (1998). *The Linguistics of British Sign Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Van Herreweghe, M. (1995). *De Vlaams-Belgische gebarentaal: een eerste verkenning*, Gent: Academia Press.
- Van Herreweghe, M. & Vermeerbergen, M. (2006). Interrogatives and Negatives in Flemish Sign Language, in: Zeshan, U. *Interrogative and Negative Constructions in Sign Languages*, Sign Language Typology Series. No1. Nijmegen, Ishara Press, p. 226 – 256.
- Vermeerbergen, M. (1996). *ROOD KOOL TIEN PERSOON IN. Morfo-syntactische Aspecten van Gebarentaal*. Unpublished Ph.D. Dissertation. Vrije Universiteit Brussel.
- Vermeerbergen, M. (1997). *Grammaticale Aspecten van de Vlaams-Belgische Gebarentaal*, Gentbrugge: vzw Cultuur voor Doven.
- Vermeerbergen, M. (1999). *Grammaticale Aspecten van de Vlaams-Belgische Gebarentaal-videoboek*, Affligem: Vlaams Gebarentaalcentrum vzw.
- Wilbur, R. (1994). Arguments for Sentential Subjects in ASL. In: Ahlgren, I., Bergman, B. & Brennan, M. (eds.), 215-235.
- Wilbur, R. (1996). Evidence for the Function and Structure of Wh-Clefts in American Sign Language. In: Edmondson, W.H. & Wilbur, R.B. (eds.), *International Review of Sign Linguistics. Volume 1*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 209-256.
- Zeshan, U. (2006). *Interrogative and Negative Constructions in Sign Languages*, Sign Language Typology Series. No1. Nijmegen, Ishara Press.

Verwijzen naar dit rapport kan als volgt:

Vermeerbergen, Myriam en Van Herreweghe, Mieke. 2011. *Interrogatie in Vlaamse Gebarentaal*. Onderzoeksrapport, online gepubliceerd door het Vlaamse GebarentaalCentrum: www.vgtc.be